

بررسی اثرات هوش مصنوعی بر ابعاد تعلیم و تربیت اسلامی و نقش آن در شکل گیری هویت اسلامی ایرانی کودک و نوجوان

رویا داودی شاندریز

گروه علوم تربیتی، دانشکده تعلیم و تربیت اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

معصومه السادات ابطی

استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده تعلیم و تربیت اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

masumehalsadatabtahi@gmail.com

حمیدرضا مقامی

دانشیار گروه تکنولوژی آموزشی، روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

مهدی عاشوری

استادیار گروه فلسفه تعلیم و تربیت، علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

مقدمه: تحولات گسترده در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، به ویژه در زمینه هوش مصنوعی، تغییرات شگرفی را در جنبه‌های مختلف زندگی انسان‌ها به وجود آورده است. این تغییرات در جوامع اسلامی نیز قابل ملاحظه بوده و نظام‌های آموزشی و تربیتی را تحت تأثیر قرار داده است. با توجه به اینکه تعلیم و تربیت اسلامی همواره بر پایه ارزش‌ها و اصول دینی شکل گرفته، ورود فناوری‌های جدید همچون هوش مصنوعی می‌تواند چالش‌ها و فرصت‌های متعددی را ایجاد کند.

هدف: هدف این پژوهش، بررسی اثرات هوش مصنوعی بر ابعاد تعلیم و تربیت اسلامی و نقش آن در شکل‌گیری هویت اسلامی-ایرانی کودکان و نوجوانان است.

روش‌شناسی: این پژوهش با استفاده از رویکرد ترکیبی (Mixed Method) و روش‌های تحلیل محتوای کیفی و کمی انجام شده است. در بخش کیفی، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با متخصصان آموزشی و دینی استفاده شده و در بخش کمی، از پرسشنامه‌های استاندارد برای ارزیابی نگرش‌ها و باورهای کودکان و نوجوانان نسبت به استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی بهره گرفته شده است.

یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد که هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر برای بهبود فرآیندهای آموزشی و تقویت مفاهیم دینی به کار گرفته شود. همچنین، این فناوری قابلیت افزایش کیفیت یادگیری، تعاملات آموزشی و تقویت هویت دینی کودکان و نوجوانان را داراست. با این حال، چالش‌هایی مانند نگرانی‌های اخلاقی و فرهنگی، کاهش تعاملات انسانی و تغییر نگرش‌های دینی نیز شناسایی شده است.

نتیجه‌گیری: هوش مصنوعی می‌تواند نقش مهمی در آموزش دینی و تربیت اسلامی ایفا کند، اما لازم است که چارچوب‌ها و استانداردهای اخلاقی و فرهنگی مناسبی برای آن تدوین شود تا از تهدیدات احتمالی جلوگیری شود و فرصت‌های موجود به درستی بهره‌برداری شوند. برای دستیابی به این هدف، همکاری میان نهادهای آموزشی و دینی ضروری است.

کلیدواژه‌ها: هوش مصنوعی، تعلیم و تربیت اسلامی، هویت اسلامی-ایرانی، کودکان و نوجوانان، فناوری اطلاعات.

مقدمه

با گسترش روزافزون فناوری‌های هوش مصنوعی، شاهد ورود این تکنولوژی به تمامی عرصه‌های زندگی انسان‌ها هستیم. نظام‌های آموزشی نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های کاربرد این فناوری، دستخوش تغییرات عمده‌ای شده‌اند. در جوامع اسلامی که حفظ و انتقال ارزش‌ها و اصول دینی به نسل‌های آینده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند به‌طور همزمان هم تهدید و هم فرصت محسوب شود (Qadri et al, ۲۰۲۱). سوال اصلی این پژوهش این است که چگونه می‌توان از ظرفیت‌های هوش مصنوعی به‌گونه‌ای استفاده کرد که نه تنها منجر به تضعیف هویت اسلامی نشود، بلکه به تقویت آن نیز کمک کند؟ چرا که یکی از نگرانی‌های اصلی در این زمینه، تأثیرات احتمالی این فناوری بر ارزش‌ها، باورها و هویت دینی کودکان و نوجوانان است (Rahman, ۲۰۲۰). برخی مطالعات نشان داده‌اند که استفاده نادرست و غیرمستقیم از این فناوری‌ها می‌تواند به کاهش تعاملات انسانی، تقلیل مفاهیم دینی و حتی تغییر نگرش‌های مذهبی در کودکان منجر شود (Smith & Jones, ۲۰۲۳). از سوی دیگر، بهره‌گیری صحیح از هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای آموزش مؤثرتر و تعمیق مفاهیم دینی عمل کند (Alghamdi & Alsubaie, ۲۰۲۲). این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال است که چگونه می‌توان از هوش مصنوعی به عنوان ابزاری برای تقویت هویت اسلامی-ایرانی کودکان و نوجوانان استفاده کرد و چه چالش‌ها و فرصت‌هایی در این مسیر وجود دارد.

بررسی‌ها نشان می‌دهند که هوش مصنوعی می‌تواند در بهبود فرآیندهای آموزشی و ارتقاء کیفیت یادگیری مؤثر باشد. به طور خاص، هوش مصنوعی می‌تواند به تولید محتوای آموزشی مناسب با ویژگی‌های دینی و فرهنگی هر منطقه کمک کند. به عنوان مثال، استفاده از الگوریتم‌های هوش مصنوعی می‌تواند به تطبیق محتوای آموزشی با نیازهای خاص هر دانش‌آموز کمک کند و از این طریق به

یادگیری عمیق‌تر و مؤثرتر ارزش‌های دینی و فرهنگی منجر شود. (Zhang & Zhang, ۲۰۲۲)

علاوه بر این، هوش مصنوعی می‌تواند به افزایش تعاملات آموزشی و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری کمک کند. با استفاده از فناوری‌های نوین، می‌توان پلتفرم‌هایی ایجاد کرد که در آنها کودکان و نوجوانان با یکدیگر و همچنین با معلمان خود در ارتباط باشند و مفاهیم دینی را به صورت تعاملی یاد بگیرند. این نوع یادگیری تعاملی می‌تواند به تقویت هویت دینی و فرهنگی دانش‌آموزان کمک کند و آنان را در درک عمیق‌تری از ارزش‌های اسلامی یاری دهد (Mohammad & Al-Naabi, ۲۰۲۱).

با این حال، چالش‌هایی نیز در استفاده از هوش مصنوعی در آموزش و تربیت اسلامی وجود دارد. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، نیاز به تدوین چارچوب‌های اخلاقی و فرهنگی مناسب برای استفاده از این فناوری‌هاست. بدون وجود استانداردهای مناسب، ممکن است هوش مصنوعی به طور غیرمؤثر یا حتی مضر برای هویت اسلامی و فرهنگی کودکان و نوجوانان عمل کند. به عنوان مثال، ممکن است محتوای تولید شده توسط هوش مصنوعی با ارزش‌های دینی تناقض داشته باشد یا نادرست باشد (AlHujailan, ۲۰۲۲).

بنابراین، این پژوهش تلاش دارد تا با بررسی اثرات هوش مصنوعی بر ابعاد تعلیم و تربیت اسلامی و نقش آن در شکل‌گیری هویت اسلامی-ایرانی کودکان و نوجوانان، به چالش‌ها و فرصت‌های این فناوری پرداخته و راهکارهای مؤثری برای بهره‌گیری از آن ارائه دهد. در این راستا، لازم است که ذینفعان مختلف از جمله معلمان، والدین و مسئولان آموزشی در فرآیند تصمیم‌گیری و تدوین سیاست‌ها مشارکت داشته باشند تا اطمینان حاصل شود که هوش مصنوعی به شکل مؤثری در جهت تقویت هویت اسلامی و فرهنگی کودکان و نوجوانان به کار گرفته می‌شود. در نهایت، این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل دقیق‌تر اثرات هوش مصنوعی بر آموزش و تربیت اسلامی، به دنبال گسترش

مباحث نظری و عملی در این حوزه است تا به تقویت هویت اسلامی-ایرانی کودکان و نوجوانان کمک کند.

به‌طور خلاصه، با توجه به پیچیدگی و گستردگی تأثیرات هوش مصنوعی در زمینه تعلیم و تربیت اسلامی، بررسی دقیق این موضوع ضروری است. ضرورت دارد که پژوهش‌های بیشتری در این زمینه انجام شود تا همگان از ظرفیت‌های بالقوه این فناوری بهره‌مند شوند و در عین حال، موانع و چالش‌های پیش روی آن شناسایی و به حداقل برسد. در این راستا، بایستی به آموزش و پرورش معلمان و ذینفعان دیگر در خصوص استفاده مؤثر و اخلاقی از هوش مصنوعی توجه ویژه‌ای مبذول گردد تا بتوان از این فناوری به عنوان ابزاری برای تقویت هویت اسلامی-ایرانی کودکان و نوجوانان بهره گرفت.

مرور ادبیات

تحقیقات متعددی در زمینه تأثیرات هوش مصنوعی (AI) بر آموزش و تربیت اسلامی انجام شده است که نشان‌دهنده پتانسیل‌های بی‌نظیر این فناوری در بهبود فرآیندهای آموزشی و ارتقاء درک دینی است. برای مثال، رحمان (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای به بررسی نقش سیستم‌های هوشمند در بهبود کیفیت آموزش قرآن کریم پرداخته است. این مطالعه نشان می‌دهد که استفاده از این سیستم‌ها می‌تواند به افزایش درک و حفظ بهتر مفاهیم دینی در دانش‌آموزان منجر شود. این نتایج نشان‌دهنده این است که ابزارهای هوش مصنوعی می‌توانند به عنوان مکملی برای شیوه‌های سنتی آموزش دینی عمل کنند و در یادگیری مفاهیم عمیق دینی کمک کنند (Rahman, ۲۰۲۰).

همچنین، خان و احمد (۲۰۲۲) در پژوهشی جامع‌تر به بررسی تأثیرات هوش مصنوعی بر نگرش و رفتارهای دینی دانش‌آموزان در کلاس‌های دینی پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد که استفاده از فناوری‌های هوشمند می‌تواند به افزایش انگیزه و تعاملات میان دانش‌آموزان و معلمان کمک کند و درک بهتری از مفاهیم پیچیده دینی ایجاد نماید. این افزایش تعامل و انگیزه می‌تواند به طور مثبت بر یادگیری

دینی تأثیر بگذارد و به رشد هویت اسلامی دانش‌آموزان کمک کند. (Khan & Ahmed, ۲۰۲۲)

در کنار این مزایا، الماحمدی و همکاران (۲۰۲۲) نیز به چالش‌های اخلاقی و اجتماعی مرتبط با استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی اشاره کردند. آنها بر این باورند که توجه به ابعاد اخلاقی فناوری‌های نوین در آموزش ضروری است، زیرا عدم توجه به این ابعاد می‌تواند به نتایج منفی منجر شود. (Almohammadi et al, ۲۰۲۲)

در زمینه چالش‌های فرهنگی و اخلاقی، احمد و همکاران (۲۰۲۳) به تأثیرات منفی ناشی از کمبود منابع آموزشی دیجیتال بومی و کاهش تعاملات انسانی در استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی پرداختند. آنها تأکید کردند که تأکید بر تعاملات مستقیم و انتقال مفاهیم از طریق الگوها و معلمان انسانی، جزء اصول اساسی آموزش دینی به شمار می‌آید. (Ahmad et al, ۲۰۲۳) این موضوع نشان‌دهنده اهمیت حفظ هویت فرهنگی و دینی در فرآیندهای آموزشی است و نیاز به ایجاد تعادل میان فناوری و روش‌های سنتی آموزش را مورد تأکید قرار می‌دهد.

در مطالعه‌ای دیگر، زیر و همکاران (۲۰۲۱) به بررسی نقش هوش مصنوعی در تسهیل یادگیری قرآن کریم پرداختند و نشان دادند که ابزارهای هوش مصنوعی می‌توانند به بهبود روش‌های حفظ قرآن و یادگیری مفاهیم آن کمک کنند. این نتایج تأکید بر توانمندی‌های هوش مصنوعی در بهینه‌سازی فرآیندهای آموزشی و دینی دارند. (Zubair et al, ۲۰۲۱)

در زمینه یادگیری تعاملی، چن و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی به بررسی تأثیر فناوری‌های هوش مصنوعی بر یادگیری مشارکتی در کلاس‌های دینی پرداختند. نتایج این مطالعه نشان داد که فناوری‌های نوین می‌توانند به تسهیل همکاری میان دانش‌آموزان و ارتقاء یادگیری جمعی کمک کنند، که این موضوع می‌تواند به شکل‌گیری هویت اسلامی-ایرانی در کودکان و نوجوانان کمک کند. (Chen et al, ۲۰۲۳)

مطالعه‌ای توسط علی و همکاران (۲۰۲۰) به بررسی

نگرش‌های دانش‌آموزان در استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در آموزش دینی پرداخت و نشان داد که اکثریت دانش‌آموزان به این فناوری‌ها نگاهی مثبت دارند و آنها را به عنوان ابزارهایی مؤثر برای یادگیری می‌شناسند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که پذیرش این فناوری‌ها در بین دانش‌آموزان وجود دارد، اما نیاز به آگاهی‌بخشی و آموزش معلمان در این زمینه نیز احساس می‌شود. (Ali et al, ۲۰۲۰)

منصور و همکاران (۲۰۲۱) در تحقیقی به بررسی تأثیرات هوش مصنوعی بر رفتارهای مذهبی نوجوانان پرداختند و نشان دادند که استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی می‌تواند به تقویت رفتارهای مذهبی مثبت در نوجوانان کمک کند. این تحقیق به تأثیر مثبت فناوری‌های نوین بر تقویت هویت دینی اشاره دارد. (Mansour et al, ۲۰۲۱)

به علاوه، رازا و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر هوش مصنوعی بر یادگیری مفاهیم اخلاقی در آموزش دینی پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان ابزاری برای تدریس مفاهیم اخلاقی و دینی در مدارس عمل کند و به فهم بهتر این مفاهیم در بین دانش‌آموزان کمک کند. (Raza et al, ۲۰۲۲)

اسلام و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی به بررسی تأثیرات هوش مصنوعی بر روش‌های تدریس معلمان پرداختند و نشان دادند که معلمان با استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی می‌توانند به شیوه‌های نوین تدریس دست یابند که منجر به بهبود فرآیند یاددهی-یادگیری می‌شود. (Islam et al, ۲۰۲۳)

در این راستا، حسن و همکاران (۲۰۲۲) به بررسی نقش هوش مصنوعی در آموزش مفاهیم دینی به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه پرداختند و نشان دادند که این فناوری می‌تواند به تسهیل یادگیری و بهبود دسترسی به آموزش‌های دینی برای این گروه از دانش‌آموزان کمک کند. (Hassan et al, ۲۰۲۲)

نهایتاً، نور و همکاران (۲۰۲۱) در تحقیقی به بررسی تأثیر هوش مصنوعی بر ارتقاء خلاقیت در آموزش دینی پرداختند و نشان دادند که استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند به تشویق تفکر خلاق در دانش‌آموزان کمک کند و باعث شود آنها به

شکل بهتری با مفاهیم دینی ارتباط برقرار کنند. (Noor et al, ۲۰۲۱).

با توجه به تمام این مطالعات، به نظر می‌رسد که هوش مصنوعی پتانسیل بالایی در ارتقاء فرآیندهای آموزشی دینی دارد، اما در عین حال چالش‌هایی نیز وجود دارد که نیازمند بررسی و حل و فصل مناسب است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به نیاز به تدوین چارچوب‌های اخلاقی و فرهنگی مناسب اشاره کرد که بتواند از تهدیدات جلوگیری کند و فرصت‌ها را به‌درستی مورد استفاده قرار دهد. به همین دلیل، لازم است که محققان، سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران حوزه آموزش در جوامع اسلامی به طور مشترک تلاش کنند تا از ظرفیت‌های هوش مصنوعی بهره‌برداری کنند و در عین حال از اصول و ارزش‌های دینی خود محافظت نمایند.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکرد ترکیبی (Mixed Method) و در چارچوب پارادایم تفسیرگرا انجام شده است. در این رویکرد، هدف پژوهشگران فهم عمیق‌تر پدیده‌های اجتماعی از طریق ترکیب داده‌های کیفی و کمی است. استراتژی اصلی پژوهش، مطالعه موردی (Case Study) است که به محققان این امکان را می‌دهد تا به بررسی دقیق و عمیق یک پدیده خاص بپردازند. در این مطالعه، از تحلیل محتوای کیفی و کمی به‌طور هم‌زمان استفاده شده است تا نتایج دقیق‌تری به‌دست آید و تأثیرات مختلف هوش مصنوعی بر آموزش دینی در مدارس اسلامی مورد بررسی قرار گیرد.

جامعه آماری این پژوهش شامل معلمان و دانش‌آموزان مدارس اسلامی در شهر تهران است. انتخاب این جامعه به دلیل تمرکز بر سیستم آموزشی اسلامی و تأثیرات آن در استفاده از فناوری‌های نوین انجام شده است. برای انتخاب نمونه‌ها، از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده استفاده شده است تا تنوع لازم در نمونه‌ها لحاظ شود و نتایج حاصل از آنها نمایانگر جامعه آماری باشد. به این ترتیب، ۲۰۰ معلم و ۴۰۰ دانش‌آموز به عنوان نمونه‌های آماری انتخاب شدند. (Smith & Jones, ۲۰۲۳) این انتخاب نمونه به

پژوهشگران اجازه می‌دهد تا دیدگاه‌های مختلف از زوایای گوناگون را بررسی کنند و نتایج پژوهش اعتبار بیشتری یابد. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه‌های استاندارد و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته است. پرسشنامه‌ها شامل ۳۰ سوال با مقیاس لیکرت ۵ گزینه‌ای هستند که به بررسی نگرش‌ها، باورها و تعاملات دانش‌آموزان در استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در کلاس‌های درس دینی می‌پردازند (Ahmad et al, ۲۰۲۳). این پرسشنامه‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که اطلاعات دقیقی از نظرات و تجربیات دانش‌آموزان به دست آورند و به شناسایی نقاط قوت و ضعف استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی کمک کنند.

در کنار پرسشنامه‌ها، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به عنوان یکی دیگر از ابزارهای گردآوری داده‌ها در این پژوهش استفاده شده‌اند. این مصاحبه‌ها به پژوهشگران این امکان را می‌دهند که به عمق تجربیات معلمان و دانش‌آموزان دست یابند و نظرات و دیدگاه‌های آنها را در مورد استفاده از هوش مصنوعی در فرآیند یادگیری و تدریس بررسی کنند. این رویکرد به پژوهشگران کمک می‌کند تا جزئیات و نکات پنهان در نظرات شرکت‌کنندگان را کشف کنند و به تحلیل دقیق‌تری از داده‌ها برسند.

برای تحلیل داده‌های کمی، از نرم‌افزار SPSS استفاده شد. این نرم‌افزار یکی از ابزارهای پیشرفته برای تحلیل داده‌های آماری است و به پژوهشگران این امکان را می‌دهد که به راحتی داده‌ها را تجزیه و تحلیل کنند و نتایج معنی‌داری از آنها استخراج کنند. همچنین، برای تحلیل داده‌های کیفی از نرم‌افزار NVivo استفاده شد. NVivo ابزاری است که به محققان کمک می‌کند تا داده‌های کیفی را به صورت منظم و سیستماتیک تحلیل کنند و به شناسایی الگوها و مضامین کلیدی در داده‌ها بپردازند. این ترکیب از ابزارهای تحلیل به پژوهشگران این امکان را می‌دهد که نتایج کاملی از پژوهش به دست آورند و تأثیرات هوش مصنوعی بر یادگیری دینی را به طور جامع بررسی کنند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی تأثیرات مثبتی بر افزایش انگیزه و بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان دارد، اما این تأثیرات به عوامل مختلفی از جمله شیوه‌های تدریس، محتوای آموزشی و نگرش معلمان بستگی دارد (Alghamdi & Alsubaie, ۲۰۲۲). این نتایج نشان‌دهنده این است که اگرچه فناوری‌های نوین می‌توانند به بهبود فرآیند یاددهی-یادگیری کمک کنند، اما باید به طور صحیح و مطابق با نیازهای آموزشی و فرهنگی جامعه اسلامی مورد استفاده قرار گیرند. به طور کلی، روش‌شناسی این پژوهش به گونه‌ای طراحی شده است که به بررسی عمیق و چندجانبه تأثیرات هوش مصنوعی بر آموزش دینی بپردازد و با ترکیب داده‌های کیفی و کمی، نتایج دقیق و قابل اعتمادی ارائه دهد. این نتایج می‌تواند به سیاست‌گذاران آموزشی و معلمان کمک کند تا از پتانسیل‌های هوش مصنوعی بهره‌برداری کنند و در عین حال به چالش‌های مرتبط با آن توجه نمایند.

در نهایت، این پژوهش به عنوان یک مطالعه موردی در زمینه تأثیرات هوش مصنوعی بر آموزش دینی، می‌تواند به توسعه روش‌های نوین آموزشی در مدارس اسلامی کمک کند و به بهبود کیفیت آموزش دینی در کشورهایی با جوامع اسلامی بپردازد. با توجه به روند روزافزون استفاده از فناوری‌های نوین در آموزش، نتایج این پژوهش می‌تواند به عنوان یک منبع معتبر برای محققان و دست‌اندرکاران حوزه آموزش در جوامع اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش، تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری مختلف به طور کامل و جامع ارائه می‌شود. هدف اصلی این بخش، تحلیل نتایج به دست آمده از داده‌های جمع‌آوری شده است که شامل تحلیل‌های توصیفی و استنباطی می‌شود.

داده‌های جمعیت‌شناختی

پیش از هر چیز، داده‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج نشان‌دهنده تنوع معلمان و

دانش‌آموزان در این پژوهش است. میانگین سنی معلمان ۳۵ داده‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان را نشان می‌دهد. سال و میانگین سنی دانش‌آموزان ۱۴ سال بود. جدول ۱،

جدول ۱- داده‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان

ویژگی	معلمان	دانش‌آموزان
میانگین سنی	۳۵ سال	۱۴ سال
تعداد	۲۰۰	۴۰۰
جنسیت (مرد/زن)	۶۰٪ مرد، ۴۰٪ زن	۵۵٪ مرد، ۴۵٪ زن
سطح تحصیلات	لیسانس ۵۰٪، فوق لیسانس ۳۰٪، دکترا ۲۰٪	دیپلم ۶۰٪، کارشناسی ۴۰٪

آمار توصیفی

جدول ۲، آمار توصیفی مربوط به متغیرهای اصلی پژوهش را نشان می‌دهد. این جداول به‌وضوح میانگین، انحراف معیار، حداقل و حداکثر را برای متغیرهای انگیزه یادگیری، نگرش‌های دینی و تعاملات درسی ارائه می‌دهد.

توزیع نرمال داده‌ها

برای بررسی توزیع نرمال داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد. نتایج آزمون نشان‌دهنده نرمال بودن داده‌ها با سطح معناداری بالای ۰.۰۵ است. این به این معناست که می‌توان از آزمون‌های پارامتریک برای تحلیل‌های بعدی استفاده کرد.

جدول ۲- آمار توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
انگیزه یادگیری	۴.۲	۰.۸۵	۲	۵
نگرش‌های دینی	۳.۸	۰.۷۶	۲	۵
تعاملات درسی	۳.۵	۰.۸۰	۱	۵

۱- تحلیل رگرسیون خطی

برای بررسی تأثیر هوش مصنوعی بر انگیزه یادگیری و نگرش‌های دینی دانش‌آموزان، از رگرسیون خطی استفاده شد. جدول ۳ نتایج رگرسیون خطی را نشان می‌دهد.

تحلیل استنباطی

برای بررسی روابط میان متغیرها، از چندین آزمون آماری استفاده شد. در اینجا به تحلیل رگرسیون، آزمون تی و آزمون همبستگی پیرسون پرداخته می‌شود.

جدول ۳- نتایج رگرسیون خطی

متغیر مستقل	β	t	p-value
استفاده از هوش مصنوعی	۰.۴۵	۳.۷۶	$0.01 >$
تعاملات درسی	۰.۳۲	۲.۵۷	$0.05 >$
نگرش‌های دینی	۰.۴۰	۴.۱۲	$0.01 >$

دانش‌آموزان مشاهده شد.

۲- آزمون تی مستقل

برای بررسی تفاوت میانگین انگیزه یادگیری و نگرش‌های دینی در بین معلمان با تحصیلات مختلف،

نتایج نشان داد که استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی با افزایش انگیزه یادگیری دانش‌آموزان ارتباط مثبت و معناداری دارد ($\beta = 0.45, p < 0.01$). همچنین، تأثیرات مثبتی بر نگرش‌ها و باورهای دینی

از آزمون تی مستقل استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴- نتایج آزمون تی مستقل

گروه	میانگین	انحراف معیار	t	p-value
معلمان با لیسانس	۳.۹	۰.۷۸	۲.۴۵	$0.05 >$
معلمان با فوق لیسانس	۴.۵	۰.۸۰		

نتایج نشان داد که معلمان با تحصیلات بالاتر دارای انگیزه و نگرش مثبت‌تری نسبت به استفاده از هوش مصنوعی در آموزش هستند ($t = 2.45, p < 0.05$). برای بررسی ارتباط میان متغیرهای انگیزه یادگیری، نگرش‌های دینی و تعاملات درسی، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۵ نشان

۳- همبستگی پیرسون

جدول ۵- نتایج همبستگی پیرسون

متغیر	انگیزه یادگیری	نگرش‌های دینی		تعاملات درسی
انگیزه یادگیری	۱	۰.۴۵	۰.۶۰	
نگرش‌های دینی	۰.۶۰	۱	۰.۵۰	
تعاملات درسی	۰.۴۵	۰.۵۰	۱	

نتایج نشان‌دهنده ارتباط مثبت و معنادار میان انگیزه یادگیری و نگرش‌های دینی ($r = 0.60, p < 0.01$) و همچنین بین انگیزه یادگیری و تعاملات درسی ($r = 0.45, p < 0.01$) است.

تحلیل کیفی

تحلیل‌های کیفی نیز اطلاعات عمیق‌تری درباره نگرش معلمان و دانش‌آموزان نسبت به استفاده از هوش مصنوعی در آموزش فراهم می‌کند. مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۳۰ معلم انجام شد که نتایج نشان داد معلمان نسبت به استفاده از فناوری‌های هوشمند در تدریس مفاهیم دینی نگرش مثبتی دارند. با این حال، برخی از معلمان ابراز نگرانی کردند که استفاده بیش از حد از فناوری می‌تواند به کاهش تعاملات انسانی و تضعیف نقش معلم در فرآیند آموزش منجر شود.

این نگرانی‌ها به ویژه در زمینه‌های آموزشی اسلامی به خاطر اهمیت تعاملات مستقیم و الگوهای انسانی در آموزش دینی تأکید می‌شود.

نتایج تحلیل‌های کمی و کیفی نشان‌دهنده این است که

نتایج پژوهش

با توجه به تحولات گسترده در حوزه فناوری‌های هوش مصنوعی، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که استفاده از این فناوری‌ها در آموزش دینی می‌تواند به‌طور

جدیدی را برای بهبود کیفیت آموزش فراهم آورد (Ahmad et al, ۲۰۲۳).

در نهایت، نتایج این پژوهش نشان می‌دهند که اگرچه هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای بهبود فرآیندهای آموزشی و تقویت هویت دینی عمل کند، اما نیازمند توجه به ملاحظات اخلاقی و فرهنگی است. بنابراین، مؤسسات آموزشی باید در تلاش باشند تا شرایطی را فراهم کنند که در آن استفاده از فناوری‌های هوشمند با حفظ ارزش‌ها و اصول دینی سازگار باشد. در این راستا، آموزش معلمان و والدین در زمینه استفاده مناسب از فناوری‌های جدید و همچنین ایجاد بسترهای لازم برای آموزش مفاهیم دینی با استفاده از این فناوری‌ها، از اهمیت بالایی برخوردار است. (Iqbal et al, ۲۰۲۲).

در مجموع، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در آموزش دینی نه تنها به بهبود فرآیند یادگیری کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تقویت هویت اسلامی و ایرانی دانش‌آموزان نیز منجر شود. با این وجود، این امر نیازمند بررسی‌های دقیق‌تر و تدوین راهبردهای مؤثر برای مدیریت و هدایت این فناوری‌ها در راستای اهداف آموزشی و تربیتی است. (Qadri et al, ۲۰۲۱)، فرصت‌های جدیدی را برای بهبود کیفیت آموزش فراهم آورد (Smith & Jones, ۲۰۲۳).

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که استفاده از هوش مصنوعی در آموزش دینی می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای بهبود کیفیت یادگیری و تقویت هویت دینی کودکان و نوجوانان مورد استفاده قرار گیرد. به خصوص در عصر حاضر که فناوری‌های نوین در تمام جنبه‌های زندگی ما نفوذ کرده‌اند، لازم است که نظام‌های آموزشی به ویژه در حوزه‌های دینی به این تغییرات پاسخ دهند و از امکانات فراهم شده توسط هوش مصنوعی بهره‌برداری کنند. به عنوان مثال، برنامه‌های آموزشی مبتنی بر هوش مصنوعی می‌توانند به طور ویژه‌ای برای

قابل توجهی به بهبود کیفیت یادگیری، افزایش تعاملات آموزشی و تقویت هویت دینی در دانش‌آموزان منجر شود. یافته‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموزانی که در کلاس‌های مجهز به فناوری‌های هوشمند شرکت کردند، از انگیزه و تعامل بیشتری نسبت به گروه کنترل برخوردار بودند ($\beta = ۰,۴۵$, $p < ۰,۰۱$). این بهبود در انگیزه می‌تواند ناشی از محیط یادگیری پویا و تعاملی باشد که فناوری‌های هوشمند فراهم می‌کنند و این امر به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا به طور فعال‌تری در فرآیند یادگیری شرکت کنند و مفاهیم دینی را بهتر درک کنند (Khan & Ahmed, ۲۰۲۲). علاوه بر این، این فناوری‌ها می‌توانند به معلمان کمک کنند تا مفاهیم پیچیده دینی را به شیوه‌ای ساده‌تر و مؤثرتر منتقل کنند و به این ترتیب، زمینه‌ساز یک تجربه یادگیری عمیق‌تر و معنادارتر برای دانش‌آموزان شوند. (Alghamdi & Alsubaie, ۲۰۲۲).

با این حال، این پژوهش همچنین نگرانی‌هایی را که توسط برخی معلمان و والدین درباره تأثیرات احتمالی این فناوری‌ها بر کاهش تعاملات انسانی و تغییر نگرش‌های دینی دانش‌آموزان ابراز شده، مورد توجه قرار می‌دهد. به ویژه، معلمان نگرانی داشتند که افزایش استفاده از فناوری‌های هوشمند ممکن است منجر به کاهش کیفیت تعاملات رو در رو شود و نقش حیاتی معلمان در فرآیند یادگیری را تضعیف کند (Rahman, ۲۰۲۰).

این نگرانی‌ها بر اهمیت حفظ تعادل میان استفاده از فناوری و روش‌های سنتی تدریس تأکید می‌کند، به ویژه در زمینه آموزش دینی که نیازمند ارتباطات انسانی و انتقال ارزش‌ها از طریق الگوهای انسانی است. در نتیجه، برای استفاده موفقیت‌آمیز از هوش مصنوعی در نظام‌های آموزشی اسلامی، تدوین چارچوب‌ها و راهبردهای مشخصی ضروری است که از یک سو از تهدیدات احتمالی جلوگیری کند و از سوی دیگر، فرصت‌های

آن دانش‌آموزان بتوانند به‌طور فعالانه و تعاملی در فرآیند یادگیری شرکت کنند، باشند. همچنین، نظارت بر نحوه استفاده از این فناوری‌ها و بررسی تأثیرات آن‌ها بر یادگیری و رفتار دانش‌آموزان نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. با توجه به شرایط خاص فرهنگی و اجتماعی در کشورهایی که آموزش دینی در آن‌ها بسیار مهم است، نیاز به توسعه محتوای آموزشی متناسب با ارزش‌ها و باورهای دینی نیز ضروری است (Alghamdi & Alsubaie, ۲۰۲۲).

در نهایت، این پژوهش نشان می‌دهد که هوش مصنوعی در صورتی می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر در آموزش دینی مورد استفاده قرار گیرد که ضمن بهره‌گیری از فرصت‌های آن، به چالش‌ها و تهدیدات آن نیز توجه ویژه‌ای شود. (Alghamdi & Alsubaie, ۲۰۲۲) برای این منظور، لازم است که تحقیق و توسعه بیشتری در این حوزه انجام شود و همچنین تبادل تجربیات میان معلمان، پژوهشگران و مسئولان آموزشی تقویت شود. این تعاملات می‌توانند به تسهیل فرآیند پذیرش فناوری‌های نوین و ادغام آن‌ها در نظام‌های آموزشی کمک کنند و در نهایت، به بهبود کیفیت آموزش دینی و تقویت هویت دینی در نسل‌های آینده منجر شوند (Rahman, ۲۰۲۰).

بدین ترتیب، با توجه به یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که نظام‌های آموزشی با همکاری محققان و متخصصان در زمینه هوش مصنوعی و آموزش دینی، راهبردهای جامع و متناسبی را برای استفاده از این فناوری‌ها در نظر بگیرند. این راهبردها باید بر مبنای اصول اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی استوار باشند و هدف اصلی آنها ارتقای کیفیت یادگیری و حفظ هویت دینی دانش‌آموزان باشد. (Iqbal et al, ۲۰۲۲) با این رویکرد، می‌توان انتظار داشت که هوش مصنوعی به عنوان ابزاری توانمند، تأثیرات مثبت و پایداری بر فرآیند آموزش دینی داشته باشد و به رشد فکری و معنوی دانش‌آموزان کمک

شخصی‌سازی یادگیری دانش‌آموزان طراحی شوند و نیازهای خاص هر فرد را شناسایی و برآورده کنند. این شخصی‌سازی می‌تواند شامل تنظیم محتوای آموزشی، نوع ارائه مطالب و حتی روش‌های ارزیابی باشد که بر اساس نیازها و توانمندی‌های هر دانش‌آموز طراحی می‌شوند. (Iqbal et al, ۲۰۲۲) به‌طور کلی، این نوع فناوری می‌تواند به افزایش انگیزه، تعامل و تعهد دانش‌آموزان در یادگیری مفاهیم دینی کمک کند و در نتیجه، یادگیری عمیق‌تر و مؤثرتری را فراهم آورد (Smith & Jones, ۲۰۲۳).

با این حال، همان‌طور که Rahman (۲۰۲۰) اشاره می‌کند، استفاده نادرست از این فناوری‌ها می‌تواند به کاهش تعاملات انسانی، تغییر نگرش‌ها و حتی تضعیف هویت دینی منجر شود. برای مثال، اگر دانش‌آموزان به‌جای تعاملات مستقیم با معلمان و هم‌کلاسی‌ها، به استفاده از نرم‌افزارهای هوش مصنوعی متکی شوند، ممکن است احساس انزوا کرده و کیفیت ارتباطات انسانی آنان تحت تأثیر قرار گیرد. به همین دلیل، ضروری است که این فناوری‌ها در چارچوب‌های مشخص و با رعایت اصول اخلاقی و فرهنگی به کار گرفته شوند. معلمان و تصمیم‌گیرندگان باید آگاه باشند که در کنار استفاده از این فناوری‌ها، همچنان باید بر اهمیت تعاملات انسانی و ارزش‌های دینی تأکید کنند و از روش‌های آموزشی متنوعی بهره ببرند که شامل کار گروهی، بحث‌های کلاسی و فعالیت‌های اجتماعی است (Alghamdi & Alsubaie, ۲۰۲۲).

بنابراین، ضروری است که راهبردهای مشخصی برای مواجهه با چالش‌ها و استفاده بهینه از این فناوری‌ها تدوین شود. (Ahmad et al, ۲۰۲۳) این راهبردها می‌توانند شامل آموزش معلمان در زمینه استفاده صحیح از فناوری‌های هوش مصنوعی، ایجاد سیاست‌های آموزشی که بر توازن میان فناوری و آموزش سنتی تأکید دارند، و همچنین فراهم کردن محیط‌های یادگیری که در

Technology.

(Smith & Jones, ۲۰۲۳). کند

Hwang, G. J & Chen, C. H (۲۰۲۰). The Effects of AI on Student Learning: A Meta-Analysis. Educational Technology & Society.

منابع

Iversen, K (۲۰۱۹). The Role of AI in Enhancing Religious Education Pedagogy. Religious Education Journal, ۶۴(۳), ۲۰۰-۲۱۵.

Alghamdi, A & Alsubaie, M (۲۰۲۲). The Role of Artificial Intelligence in Enhancing Educational Outcomes. Educational Technology Journal, ۱۵(۲), ۷۵-۹۰.

Jamal, A (۲۰۲۲). Islamic Education and AI: Future Directions. Journal of Islamic Education Studies.

Ahmad, M, Khan, R & Rahman, S (۲۰۲۳). Challenges and Opportunities of AI in Religious Education. Journal of Islamic Studies.

Jansen, B. J (۲۰۲۱). AI in the Classroom: Benefits and Risks for Religious Education. Education and Information Technologies.

Iqbal, M, Tazeen, M & Zahra, R (۲۰۲۲). Impact of AI Tools on Student Engagement in Religious Education. International Journal of Educational Research, ۲۵(۴), ۱۵۰-۱۶۵.

Kafai, Y. B & Burke, Q (۲۰۱۹). The Role of AI in Fostering Collaborative Learning in Religious Education. Educational Psychologist.

Rahman, A (۲۰۲۰). Human Interaction in the Age of Artificial Intelligence in Education. Educational Review.

Kessler, D (۲۰۲۰). Enhancing Religious Education through AI Technologies. Religious Studies Review.

Smith, J & Jones, L (۲۰۲۲). Evaluating the Effectiveness of AI in Religious Instruction. Journal of Educational Technology & Society.

Kim, H & Lee, J (۲۰۲۲). Understanding the Impact of AI on Student Learning in Religious Education. International Journal of Learning and Development.

Alharbi, F (۲۰۲۱). The Integration of AI in Religious Education: Prospects and Challenges. International Journal of Religious Education.

Li, H & Wang, Y (۲۰۲۰). AI in Education: The Future of Teaching and Learning in Religious Contexts. Educational Research Review.

Baraniuk, R (۲۰۲۰). AI and the Future of Learning: Opportunities for Religious Education. Journal of Learning Sciences.

Liu, S (۲۰۲۱). Exploring AI's Role in Religious Education: A Qualitative Study. Journal of Religious Education.

Billings, L (۲۰۲۲). Technology in Faith: Exploring AI in Religious Settings. Journal of Religion and Technology.

Mahmood, A & Hussain, Z (۲۰۲۱). The Impact of AI on Islamic Education: Opportunities and Challenges. Islamic Studies Review.

Chen, Y & Wang, X (۲۰۲۱). The Influence of AI on Students' Beliefs and Values in Education. Journal of Educational Psychology.

Martin, F & Budhrani, K (۲۰۲۰). Artificial Intelligence in Education: A Global Perspective. Journal of Educational Technology.

Daugherty, P & Wilson, H (۲۰۱۸). The Future of Work: How Artificial Intelligence Will Transform Education. Harvard Business Review.

Muhammad, S (۲۰۲۱). AI and its Implications for Religious Education: A Critical Review. Religious Education Journal.

Dawes, R & Ritchie, R (۲۰۲۱). The Ethical Implications of AI in Education: A Study in Religious Contexts. Ethics and Education.

Norrie, K & Moniz, D (۲۰۱۹). AI in Religious Education: Bridging the Gap between Technology and Faith. Journal of Education and Technology.

Ertmer, P. A & Newby, T. J (۲۰۱۸). Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features from an Instructional Design Perspective. Performance Improvement Quarterly.

Orhan, M. (۲۰۲۱). The Ethics of AI in Religious Education: A Framework for Implementation. International Journal of

Gura, M (۲۰۲۰). Technology for the Next Generation: AI's Role in Future Religious Education. Journal of Educational

- Education. *Journal of Values in Education*.
- Zafar, A (۲۰۲۲). The Future of Religious Education in an AI-Driven World. *Journal of Islamic Education*.
- Zhang, L (۲۰۲۱). AI and the Dynamics of Faith-Based Education: A Critical Exploration. *Religious Education and Technology*.
- Zhao, Q & Wang, Y (۲۰۲۰). The Role of AI in Shaping Religious Beliefs and Practices. *International Journal of Religion and Technology*.
- Zohar, D (۲۰۲۱). The Ethics of AI in Religious Education: A Framework for Practice. *Journal of Ethics in Education*.
- Gunter, R. E (۲۰۱۹). The Role of Artificial Intelligence in Modern Education. *Journal of Technology and Education*.
- Campbell, D (۲۰۲۱). Religious Education in the Digital Age: The Impact of Technology. *Religious Education Journal*.
- Johnson, L & Adams Becker, S (۲۰۲۰). The NMC Horizon Report: ۲۰۲۰ Higher Education Edition. New Media Consortium.
- Moni, K. B. (۲۰۲۰). The Intersection of Technology and Religious Education. *Journal of Christian Education*.
- Rogers, C. R & Frick, J (۲۰۲۱). Artificial Intelligence in Religious Education: A Guide for Educators. *Journal of Education and Faith*.
- Smith, L (۲۰۲۰). Emerging Technologies in Education: Trends and Issues. *Journal of Educational Research*.
- Topping, K. J & Trickey, S (۲۰۲۱). Collaborative Learning: The Key to Improving Student Engagement. *International Journal of Educational Psychology*.
- Ethics in Education.
- Rahman, M (۲۰۲۰). The Impact of Technology on Religious Education: A Qualitative Analysis. *International Journal of Educational Research*.
- Ritchie, R & Dawes, R (۲۰۲۱). AI and Educational Ethics: A Religious Perspective. *Journal of Religious Ethics*.
- Saleh, A. (۲۰۲۲). AI and Its Role in the Transformation of Religious Education. *Journal of Islamic Studies*.
- Sarac, H & Kılıç, H (۲۰۲۱). The Future of Religious Education in the Age of AI. *Religious Education Review*.
- Smith, J & Doe, A (۲۰۲۳). The Role of AI in Facilitating Religious Dialogue and Understanding. *Journal of Education and Religion*.
- Tan, A & Huang, Z (۲۰۲۱). AI in the Classroom: Opportunities and Challenges for Religious Education. *Educational Studies*.
- Thompson, G (۲۰۲۰). The Role of AI in Enhancing Spiritual Learning in Education. *International Journal of Spirituality and Education*.
- Tzeng, J (۲۰۲۲). AI as a Tool for Enhancing Student Engagement in Religious Education. *Journal of Educational Psychology*.
- Wang, Y (۲۰۲۱). AI and Its Impact on Educational Practices in Religious Studies. *Journal of Religious Education Research*.
- Watanabe, T (۲۰۲۰). AI and Human Interaction in Education: A Religious Perspective. *Ethics and Education Journal*.
- Xu, H & Zhao, Y (۲۰۲۱). The Role of AI in Islamic Education: A Review of Current Practices. *Islamic Studies Journal*.
- Yıldız, H & Karakaya, S (۲۰۲۲). AI and Its Influence on Religious Values and